

PRVA KONFERENCIJA "STARČEVIĆANACA" U DALMACIJI

MARJAN DIKLIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK:949.713"18":329(497.18)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1992-04-9

U prvom dijelu članka autor govori o neutralnom stavu dalmatinskih pravaša prema raskolu u banovinskoj Stranci prava, naglašavajući posebice nezadovoljstvo don Ive Prodana i njegove pravaške grupe koja je ubrzo dovela da rascjepa u redovima mlade Stranke prava u Dalmaciji. U drugom dijelu raspravlja se o Prvoj konferenciji dalmatinskih "starčevićanaca", održanoj 19. listopada godine 1898. u Arbanasima kod Zadra, na kojoj se Prodanova pravaška grupa odvojila od dalmatinskih pravaša i organizirala u Čistu stranku prava. Ta stranka, za razliku od većine dalmatinskih pravaša koji su se zalagali za neutralnost, napustila je neutralan stav, osudila domovinaše i otvoreno se opredijelila za Josipa Franka i njegovu Čistu stranku prava u Banskoj Hrvatskoj. Tako je nastao raskol i u dalmatinskoj Stranci prava koja je baš tada bila u najvećem usponu.

U trećem dijelu pisac konstatira da su se, nakon Prve konferencije dalmatinskih "starčevićanaca" i raskola među dalmatinskim pravašima, u Dalmaciji pojavile dvije pravaške organizacije; jedno je bila stara dalmatinska Stranka prava, na čelu s Trumbićem, Biankinijem i Supilom, a drugo novoosnovana Čista stranka prava na čelu s Ivom Prodanom i dr. Petrom Baturićem.

I.

Pod sve većim utjecajem "modernog" pravaštva, koje se javlja u hrvatskoj pod vodstvom Josipa Franka i Frana Folnegovića krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 19. stoljeća, došlo je u listopadu godine 1895. do raskola u

banovinskoj Stranci prava u Zagrebu. Te godine se stari i bolesni dr Ante Starčević, po nagovoru Josipa Franka, te uz pomoć Mile Starčevića i pisca Eugena Kumičića, odvojio od vlastite stranke i osnovao Čistu stranku prava. Bio je to i formalno kraj originalnog starčevićanstva, odnosno definitivni slom stare Starčevićeve Stranke prave. Nakon rascjepa pravaša u Banskoj Hrvatskoj pristalice Čiste stranke prava nazvani su po svom vođi Josipu Franku - frankovcima, a pristalice matice stare Stranke prava - domovinašima, po listu *Hrvatska domovina* kojega su izdavali. Tako su od nekad najžešće oporbene i antirežimske Starčevićeve Stranke prava - koja je s ponosom isticala suverenost hrvatskog naroda i države i koja se uporno borila i protiv Beča i protiv Pešte, a za slobodu, cjelokupnost i samostalnost Hrvatske - nastale dvije umjerene opozicijske i oportunističke stranke, spremne da hrvatsko pitanje rješavaju sporazumno s dinastijom Habsburgovaca i drugim vladajućim vrhovima u okviru postojeće Austro-Ugarske Monarhije.¹

Mlada dalmatinska Stranka prava,² koja nastaje godine 1894. ujedinjavanjem Prodanove, Biankinijeve i Trumbić-Supilove pravaške grupe, zauzela je prema raskolu u banovinskoj Stranci prava neutralan stav. Neopredjelivši se otvoreno u nastalom sporu ni za domovinaše ni za frankovce, dalmatinski pravaši htjeli su na

¹ Za bolje razumijevanje pravaštva u Hrvatskoj i raskola u banovinskoj Stranci prava vidi osnovnu literaturu: Mirjana G r o s s, "Geneza Frankove stranke", *Historijski zbornik* (dalje:HZ), god. XVII/1964, Zagreb 1965, str. 5-80; I s t a, "Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887", HZ, god. XV/1962, Zagreb 1963, str. 61-118; I s t a, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973, str.253-308; Jaroslav Š i d a k, Mirjana G r o s s, Igor K a r a m a n, Dragovan Š e p i ć, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb 1968, str. 49-52, 100-105, 143-148; Vaso B o g d a n o v, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1958, str. 729-768.

² Više o pravaštvu u Dalmaciji vidi: M. D i k l i ć, "Pojava pravaštva i nastanak Stranke prava u Dalmaciji", *Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* (dalje:RZJAZUZd), sv. 32, Zadar 1990, str. 5-107; Julije G r a b o v a c, "Dalmatinski pravaši prema oportunizmu 'modernog pravaštva' i raskolu u banovinskoj Stranci prava", *Radovi* 7, Pedagoška akademija Split, Split 1965, 1-51; M. G r o s s, "Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata", *Radovi* 1, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1971, str. 259-285; Ivo P e r i ć, "Dubrovačko razdoblje političkog djelovanja Frana Supila", *Analitički Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. XVII, Dubrovnik 1979, str. 503-658; I s t i, *Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu*, Split 1984, str. 16 - 95; Ivo P e t r i n o v i ć, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje*, Zagreb 1986, str. 7-97; I s t i, *Politička misao Frana Supila*, Split 1988, str. 5-84; Rene L o v r e n č i ć, *Geneza politike "novog kursa"*, Zagreb 1972, str. 124-141.

taj način očuvati jedinstvo u vlastitim stranačkim redovima i ujedno izvršiti pritisak na zavađene frakcije u Banovini da se ponovo udruže u jedinstvenu Stranku prava. Uočivši još prije raskola veliku opasnost koja prijete banovinskoj Stranci prava od oportunističkog "modernog" pravaštva i frakcijskih borbi za Starčevićovo političko nasljeđe, u ime dalmatinskih pravaša prvi je istupio dr. Ante Trumbić i splitski Okružni odbor dalmatinske Stranke prava. Na izvanrednoj sjednici tog Odbora, održanoj krajem lipnja godine 1895. u Splitu, osuđena su najnovija oportunistička skretanja u banovinskoj Stranci prava i date sugestije za rješavanje nastale situacije.³

Sa stavovima splitskih pravaša bio je upoznat Središnji klub Stranke prava u Zagrebu. U pismu kojeg je Trumbić uputio tom Klubu, među ostalim, otvoreno se kaže: kako se u banovinskoj Stranci prava već duže vrijeme zbiva evolucije, kako se ta stranka dala na "sklizavu stazu političkog oportunističkog", kako zbog svoje nove taktike sve više gubi "karakterne crte svjesne, ponosne, nezavisne stranke", a poprima značajke popustljive i nagodbenjačke, te kako Hrvati od takve pravaške politike mogu najviše očekivati nekakvu "novu nuancu" nagodbene Hrvatske, a nikako ne "ujedinjenu, cjelokupnu, slobodnu" i nezavisnu Hrvatsku državu. Na kraju se naglašava da iskreni štovatelji svijetle pravaške tradicije i svjesne pristalice pravaških načela ne smiju slijepo slijediti najnoviju politiku i taktiku Stranke prava, već trebaju širiti, podržavati i čuvati ona pravaška načela koja su davno istakli njeni utemeljitelji Ante Starčević i Eugen Kvaternik.⁴

Sa stavovima dalmatinskih pravaša nisu bili zadovoljni glavni protagonisti "modernog" pravaštva u Bansknoj Hrvatskoj, pa je naknadno zatraženo detaljno obrazloženje. U opširnom odgovoru, kojeg je splitski Okružni odbor uputio Središnjem klubu Stranke prava u Zagrebu, potvrđeni su prethodno izneseni stavovi većine dalmatinskih pravaša i redom navedene nepobitne činjenice o najnovijem oportunističkom skretanju pravaškog vodstva u Banovini.⁵

Neposredno poslije raskola Trumbić je uputio pismo dr. Grgi Tuškani, istaknutom banovinskom pravašu, u kojem odlučno osuđuje nastali razdor u Stranci prava u Hrvatskoj i naglašava neutralnost dalmatinskih pravaša. Iznoseći prvenstvo

³ J. Grabovac, *nav. dj.* str. 9-14.

⁴ Ante Trumbić - Klubu Stranke prava Zagreb, 13.VII. 1895, vidi: Hrvoje Morović, "Iz korespondencije dra Ante Trumbića (1892-1914)", *Mogućnosti*, god. XII/1975, br. 3, Split 1975, str. 368-373; J. Grabovac, *nav. dj.*, str. 21.

⁵ J. Grabovac, *nav. dj.*, str. 22-26.

svoj stav prema rascjepu u pravaškim redovima, stav koji će uskoro postati i službeno stav Stranke prava u Dalmaciji, Trumbić piše: "Naša je dakle namjera da se ne bacamo ni na jednu ni na drugu stranau. Mi ćemo i unapried smatrati stranku prava cjelinom sa njezinim velikim prvakom na čelu, a nastavši razdor smatramo događajem zagrebačkog kluba. Treba nastojati da se jaz ne rastvara, a to je osobito dužnost vas tamo s jedne i druge strane. Do sjedinjenja mora opet doći i to treba da u međusobnoj borbi ne izgubite s vida."⁶ Slično Trumbiću, o nastalom raskolu, razmišljao je i Kažimir Ljubić, predsjednik Središnjeg odbora dalmatinske Stranke prava⁷. Trumbićev stav o neutralnosti dalmatinskih pravaša bio je prihvaćen i na izvanrednoj Skupštini dalmatinske Stranke prava, održanoj u Splitu 21. studenog godine 1895, na kojoj je donesena posebna rezolucija o stavu dalmatinskih pravaša prema frakcijskim borbama i raskolu u banovinskoj Stranci prava.⁸ U spomenutoj rezoluciji osuđuje se nastali rascjep i naglašava da "Skupština ne smatra potrebitim, niti za stvar korisnim da se izjavi za jednu ili drugu frakciju koje su uslijed razdora nastale, a još manje da k jednoj ili drugoj pristupi."⁹ Obrazlažući zaključke izvanredne Skupštine dalmatinske Stranke prava, Ante Trumbić piše svom prijatelju Grgi Tuškanu: "Zaključci što ih je stvorila naša skupština odnose (se) na raskol koji je u Zagrebu nastao. Mi odklanjamo solidarnost s radom nastalih frakcija, naime nećemo da se sprijateljimo s današnjim stanjem stvari, ali ipak ne udaljujemo se time od stranke kao takve. To znači drugim riječima da pristaše stranke prava u Dalmaciji osuđuju raskol i žele da se stranka opet ujedini. Dok se to ne dogodi ili dok se ne stane o tome raditi držat ćemo se na strani."¹⁰ Time je dalmatinska Stranka prava, kao što smo naprijed već istakli, i službeno zauzela neutralan stav prema rascjepu u banovinskog Stranci prava. Takav stav dalmatinski pravaši, iako je i među

⁶ Vidi pisma: Grga Tuškan - Anti Trumbiću, Sisak 26. X. 1895, Ante Trumbić - Grgi Tuškanu, 31. X. 1895, H. M o r o v i ć, "Iz korespondencije dra Ante Trumbića...", str. 482-485.

⁷ Kažimir Ljubić - Anti Trumbiću, Makarska 19. XI. 1895, H. M o r o v i ć, "Iz korespondencije dra Ante Trumbića..."str. 485-486.

⁸ *Narodni list*, god. XXXIV/1895, br. 94, str. 1.

⁹ Rezolucija skupštine Stranke prava u Dalmaciji od 21. XI, 1895. vidi: J. G r a b o v a c, *nav. dj.*, str. 30.

¹⁰ Ante Trumbić - Grgi Tuškanu (nedatirao XII. 1895), H. M o r o v i ć, "Iz korespondencije dra Ante Trumbića...", str 488.

njima bilo neslaganja koja su dovela godine 1898. do rascjepa u vlastitim redovima, ponavljali su više puta, a osobito na godišnjim skupštinama svoje stranke.¹¹

U dalmatinskoj Stranci prava, mada se ona na svojim skupštinama izjašnjavala za neutralnost, oživjele su nakon raskola među banovinskim pravašima dvije osnovne političke struje - liberalna i klerikalna. Liberalna struja na čelu s Antom Trumbićem bila je najbrojnija, najutjecajnija i najznačajnija; ona se, kako smo već rekli, najviše borila i izborila za neutralan stav dalmatinskih pravaša. Toj struju pripadao je i mladi dubrovački pravaš Frano Supilo, iako je on - za razliku od Trumbića koji se zalagao za strogu neutralnost - više bio sklon domovinašima.¹² Njima se u Dalmaciji suprotstavljala Prodanova klerikalna struja koja se otvoreno zalagala za josipa Franku i njegovu Čistu stranku prava.

Ivo Prodan i njegova grupa nisu bili zadovoljni s općim stavom dalmatinskih pravaša. Njihovo nezadovoljstvo svakim danom postajalo je sve veće, a osobito je došlo do izražaja na godišnjoj Skupštini dalmatinske Stranke prava, održanoj u Splitu 31. kolovoza godine 1898, na kojoj je još jednom bio potvrđen raniji stav o neutralnosti i nemiješanju dalmatinskih pravaša u frakcijske borbe pravaša u Banskoj Hrvatskoj. Tom prilikom odbačene su političke ocjene Prodanove grupe o raskolu pravaša u Banovini, odnosno odbačena je rezolucija Mjesnog odbora zadarskih pravaša u kojoj se osuđuju domovinaši, a hvale frankovci i traži od Skupštine da odobri i podrži rad Čiste stranke prava.¹³ Skupština, naprotiv, nije podržala ni jednu ni drugu pravašku frakciju u Banskoj hrvatskoj, ali se iz deklaracije koju je usvojila vidi da je Stranka prava u Dalmaciji ipak bila bliža onim banovinskim pravašima koji su se okupljali oko lista *Hrvatska domovina* - domovinašima, negoli onima oko *Hrvatskog prava* - frankovcima¹⁴.

¹¹ J. G r a b o v a c, *nav. dj.*, str. 14, 15,17; I. P e r i ć, *Ante Trumbić na dalmatinskom...*, str. 63; *Hrvatska kruna*, god. IV/1896, br. 13, str. 1; *Narodni list*, god. XXXVI/1897, br. 70, str. 1; god. XXXVII/1898, br. 71, str. 1, br. 72. i br.73, str. 1, 2.

¹² Vidi neka Supilova pisma Anti Trumbiću kod: Hamdija H a j d a r h o d ž i ć, Rafo A r n e r i, Hrvoje M o r o v i ć, Marija N e m e c, "Korešpondencija Frana Supila iz perioda 1891-1914", *Arhivski vjesnik*, sv.6, god. VI/1963, Zagreb 1963, pis. br. 45, 47,51, 56, str. 72, 74, 77, 80-81; J.G r a b o v a c, *nav. dj.*, str. 16, 36, 41, 49; a da i ne govormo o onodobnom (1895-1898) pisanju pravaških glasila u Dalmaciji.

¹³ *Katolička Dalmacija*, god. XXIX/1898, br.60, str.1-3; *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, od br. 6 do br. 14; *Narodni list*, god. XXXVII/1898, br. 71, str. 1.

¹⁴ Rezoluciju zadarskog Mjesnog odbor i deklaraciju Stranke prava u Dalmaciji vidi: J. G r a b o v a c, *nav. dj.*, str 50, 51.

II.

Većina zadarskih pravaša, nezadovoljna općenito stavom dalmatinske Stranke prava, a posebice radom i zaključcima zadnje pravaške Skupštine koju su demonstrativno napustili, odlučila je da u Arbanasima kod Zadra sazove posebnu Konferenciju na kojoj be se, drukčije nego u Splitu, raspravljalo o unutrašnjim odnosima Stranke prava u Dalmaciji i njenim odnošajima prema drugim strankama u domovini Hrvatskoj. U pozadini cijele akcije oko sazivanja i održavanja Konferencije stajao je don Ivo Prodan sa svojim sljedbenicima. Njega je najviše podržavalo niže svećenstvo, politički usmjereno u izrazito hrvatskom nacionalnom duhu, koje je dominiralo u radu Konferencije u Arbanasima i kasnije u dalmatinskoj Čistoj stranci prava. Poziv za konferenciju potpisalo je više od četrdeset (46) pravaša, a gotovo jedna trećina od njih bili su svećenici.¹⁵

Prva konferencija "starčevićanaca" u Dalmaciji, a radilo se zapravo o simpatizerima Franka i njegove Čiste stranke prava, održana je 19. listopada godine 1898. u dvorani Hrvatske čitaonice u Arbanasima kod Zadra.¹⁶ Konferenciju je otvorio Šime Ćurković, a njenim radom ravnao je predsjedavajući don Pavao Zanki, počasní kanonik stolne crkve u Zadru i nadžupnik u Ninu. On je, vjerojatno u prethodnom dogovoru s Prodanom, rad Konferencije nastojao usmjeriti u frankovačkom duhu, naglašavajući osobito ljubav prema vjeri i domovini i lojalnost prema vladajućoj dinastiji Habsburgovaca. Pavao Zanki je, pozivajući se u pozdravnom govoru pri otvaranju Konferencije na Starčevića i njegovo učenje, te vjeru i dinastiju, prevideo bitne razlike između prvobitnog starčevićanstva na koje se pozivao i "modernog" Frankovog pravaštva za kojim je težio. Njegovo poimanje pravaštva, iako je uz Prodana i Miju Ćurkovića bio jedan od najstarijih dalmatinskih pravaša, bilo je sasvim suprotno originalnom Starčeviću učenju o suvremenom hrvatskom narodu i državi.¹⁷ Poslije izbora predsjedavajućeg i njegovog uvodnog govora, nazočni su bili pobliže upoznati s radom i stavovima Mjesnog odbora zadarskih pravaša, s događajima na zadnjoj Skupštini dalmatinske Stranke prava u

¹⁵ *Katolička Dalmacija*, god. XXIX/1898, br. 17, str. 1.

¹⁶ Više o radu Konferencije vidi u *Hrvatskoj kruni*, od br. 18 do br. 23, god. VI/1898, ili u posebnoj brošuri *Konferencija starčevićanaca na 19 listopada 1898 u Arbanasima*, (dalje: *Konferencija starčevićanaca...*), Zadar 1898, str 1-44.

¹⁷ *Konferencija starčevićanaca ...*, str. 3, 4.

Splitu, te s povodima i uzrocima koji su doveli do sazivanja Prve konferencije dalmatinskih "starčevićanaca" u Arbanasima.¹⁸

Na Konferenciji su, pored Zankija i Prodana, govorila još trojica svećenika: don Mihovil Mijo Ćurković, don Šime Lukić i don Roko Ušalj, zatim dvojica trgovaca Gjuro Ivan Marušić i Pavao Luči Relja, te jedan posjednik - Šime Ćurković. Od svih njih najčešće se za riječ javljao i najduže je govorio Ivo Prodan, vođa "čistih" pravaša u Dalmaciji. On je, ugledajući se na Josipa Franka u Banskoj Hrvatskoj, pokušavao igrati njegovu ulogu u Damaciji. Prodan je najprije dugo govorio o "značaju" i "značajevima" (moralu, poštenju, časti, dostojanstvu, iskrenosti, savjesti, plemenitosti, upornosti, dužnosti, istinitosti, pravdi itd.), utvrdivši uz pomoć mnogih citata iz literature i novinstva kako Dalmacija u tome ne oskudijeva. Evo što kaže: "Istina da mi u Dalmaciji srećom ne oskudievamo značajevima. I što ste ovdje ovako brojni dokaz je, da moralnih klisurina ne fali u kolievci hrvatske države. Ovo nije zemlja rdja i kukavica. Nije. U nas kremnjaka ima po gradovima, i to vrlo odličnih, kao na pr. u šibeniku, Spljetu, Dubrovniku, Kotoru i Ninu, i po selima i varošima, kao u Vodicama, Visu, Omišu, Arbanasima, Biogradu, Zatonu i drugdje. (...) Ela braćo uprimo, u odgajanje značejeva; i mi smo time dobili sto omanjih bitaka za narod. Bez značajeva stranke idu u rasap. Ta radi čega nam stranka danas šepa ako ne jer se radi o kukavičluku i beznačajnosti neki od naših klanjaju se sad Bogu sad vragu? Danas voze sutra šijaju?"¹⁹ A toga ne smije biti, zaključuje Prodan.

Govoreći dalje o unutrašnjim odnosima u dalmatinskoj Stranci prava, on tvrdi da se loše počelo još godine 1894, dakle onda kada su se pravaške grupe u Dalmaciji ujediniile u jedinstvenu stranačku organizaciju. Prodan je protiv suradnje pravaša s narodnjacima, kao i protiv bilo kakvih izbornih kompromisa sa starom Narodnom hrvatskom strankom. U zadnje vrijeme, po njegovu mišljenju, u dalmatinskoj Stranci prava zapostavlja se i potiskuje svećenstvo, a glavnu ulogu u tome ima bezbožna mladež "husitski odgojena u zlatnom Pragu". Ocjenjujući stanje u stranci veoma lošim, Prodan smatra da u njoj sve više prevladava podvojenost, zlo i bezvlade, a za takvo stanje najviše krivi vodeće dalmatinske pravaše: Trumbića, Biankinija i Supila. Zapravo, Prodanu su bili krivi svi oni koji se nisu slagali s

¹⁸ Isto, str. 4, 5.

¹⁹ Isto, str. 12-14; Niko K a r u c, *O zadarskim Arbanasima (članci)*, Zadar 1985, str. 29-32.

njegovim shvaćanjem "čistog" starčevićanstva i koji nisu podržavali Josipa Franka i njegovo "moderno" pravaštvo izraženo kroz Čistu stranku prava²⁰.

Dakle, Prodan je, postupajući sasvim nekorektno i netrpeljivo prema svojim stranačkim kolegama, za stanje u stranci optuživao i krivio sve i svakoga, samo ne samog sebe, iako je baš on bio glavni inicijator i krivac za raskol u dalmatinskoj Stranci prava. Slično njemu postupali su i drugi sudionici ove Prve konferencije "starčevićanaca" u Dalmaciji. I oni su, kako ćemo vidjeti, za podvojeno stanje u stranačkim redovima krivili druge, osobito one koji su se zajedno s Trumbićem borili za nemiješanje dalmatinskih pravaša u spor između domovinaša i frankovaca u Banskohrvatskoj. Izjašnjavajući se o tom sporu na zadnjoj prvaškoj Skupštini u Splitu i Konferenciji u Arbanasima prodanovci su, za razliku od većine dalmatinskih pravaša, podržavali Josipa Franka i njegovu Čistu stranku prava, a osuđivali Frana Folnegovića i maticu Stranke prava - domovinaše.

U raspravi o "odnošajima" dalmatinske Stranke prava prema ostalim strankama u Banskohrvatskoj govorilo se na Konferenciji dosta opširno, što je razumljivo, jer su se dalmatinski "čisti" starčevićanci upravo po tom odnosu bitno razlikovali od ostalih pravaša u Dalmaciji. Najopširnije od svih govorio je opet Ivo Prodan. On je - nezadovoljan odlukama pravaške Skupštine u Splitu, a posebice odbijanjem prijedloga zadarskih pravaša da se osudi matica Stranke prava u Banovini - žestoko napadao i osuđivao domovinaše, a sve više hvalio i podržavao frankovce.²¹ To isto činio je i ranije u glasilima koja je izdavao i uređivao, a osobito u *Katoličkoj Dalmaciji i Hrvatskoj kruni*. Iako su baš frankovci najviše izokrenuli Starčevićovo učenje i bili glavni krivci za nastali raskol među pravašima, za Prodana, bez obzira na to, postoji samo jedna prava pravaška stranka koju treba podržati, a to je Frankova Čista stranka prava. Matica Stranke prava - domovinaši - po njegovu sudu, i nisu više pravi pravaši jer su tobož za vrijeme i poslije rascjepa pravaša u Hrvatskoj iznevjerili svoga vođu - Starčevića, odrekli se starih pravaških načela i otpočeli suradnju s Narodnom strankom i Neodvisnom narodnom strankom.

Da bi bio što uvjerljiviji, Prodan na Konferenciji iznosi mnoštvo novinskih citata na osnovi kojih zaključuje o teškoj krivnji domovinaša. On o domovinašima navodno želi suditi istiniti i nepristrano, i to na "temelju jasnih i nepobitnih činjenica i neoborivih dokaza". A evo kako to čini. Nabrajajući dosta opširno što je dobro, a što zlo, Prodan nastoji jednim prividno induktivnim metodskim

²⁰ *Konferencija starčevićanaca*..., str. 14-16.

²¹ *Isto*, str. 24-40.

postupkom, a na temelju proizvoljno odabranih činjenica iznesenih u pravaškom tisku, doći do općeg zaključka kojeg je već unaprijed postavio, a to je da dobro prevladava kod "čistih" starčevićanaca, odnosno frankovaca, a zlo uglavnom kod domovinaša koji su se još "poobzorašili".²² Nakon opširno izvedenog dokaznog postupka, on zaključuje: "Gledali mi pisanje, ili djelovanje Domovinaša; njih inokupno ili pojedince; vidimo jasno ko sunce, da njihovo pisanje i djelovanje nije pravaško. (...) Što treba više? Novih dokaza, mislim, ne stalno. Cienim svakomu je sada jasno, da se Domovinaši više nemogu zvati pravaši. (...) oficijozno je Domovinaštvo pretrpjelo radikalnu evoluciju: ono se sasma poobzorašilo."²³ I, na kraju, nakon što je domovinaše po tko zna koji put proglasio glavnim krivcima za nastali raskol u Stranci prava, Prodan poziva nazočne "starčevićance" na Konferenciji da prihvate predloženu rezoluciju Mjesnog odbora zadarskih pravaša, te da se tako definitivno opredjele za frankovce i solidariziraju s "pravom Starčevićevom strankom u Banovini", to jest s Frnkovom Čistom strankom prava jer, po njegovu mišljenju, dalje inzistiranje dalmatinskih pravaša na neutralnosti i nemješanju nema nikakvog smisla i može samo još više "štetovati i stranci i narodu".²⁴

Iz naprijed izloženog lako bi se moglo zaljučiti da je Ivo Prodan bio pravi frankovac. Međutim, to nije sasvim točno. Iako je dugo podržavao Josipa Franka i, izazivajući raskol i stavljajući se na čelo dalmatinskih "čistih" starčevićanaca, pokušavao igrati njegovu ulogu u Dalmaciji, on ipak nije bio frankovac u pravom smislu. To se najbolje vidi po tome što nikad nije bezuvjetno prihvaćao "okvir" Austro-Ugarske Monarhije kao jedino rješenje hrvatskog pitanja, niti je ikad, poput frankovaca, otvoreno služio i slijepo se pokoravao velikoaustrijskim vladajućim krugovima, a prije raskola u redovima banovinske Stranke prava bio je čak protiv Franka i njegova "modernog" pravaštva.²⁵

Prodan su u Banskoj Hrvatskoj stavio na stranu frankovaca iz više razloga, ali svakako jedan od najznačajnijih bio je taj što se u Čistoj stranci prava našao i, od Franka zavedeni, stari dr. Ante Starčević. A što se tiče stanja u Dalmaciji, njemu je raskol među dalmatinskim pravašima odgovorao zbog toga što je pod svaku cijenu htio biti vođa jedinstvene Stranke prava pa kad to, pored Biankinija, Trumbića, Supila

²² Isto, str. 24-28.

²³ Isto, str. 37, 38, 40.

²⁴ Isto, str. 40, 41.

²⁵ M. D i k l i ć, "Pojava pravaša i nestanak Stranke prava..." str. 37-40.

i drugih, nije bilo moguće, onda je izazvao rascjep i stavio se na čelo dalmatinske Čiste stranke prava.²⁶ Bez obzira na sve to, Prodan ipak nije bio frankovac što se, među ostalim, najbolje vidi iz njegova držanja u narodnom pokretu godine 1903, a osobito godine 1908. kada je, nakon raskola u redovima Čiste stranke prava u Banovini, konačno prozreo i napustio Josipa Franka i njegovu stranku. On je zatim, oslanjajući se u Hrvatskoj na novoosnovanu Starčevićevu stranku prava (milinovce) i uz pomoć agilnog Mate Drinkovića, ujedinio dalmatinske pravaške grupe u jedinstvenu Stranku prava u Dalmaciji i postao njen predsjednik. Naravno, tada u redovima dalmatinskih pravaša nije bilo ni Trumbića, ni Biankinija, a ni mnogih drugih koji su se zajedno s njima i sa starim dalmatinskim narodnjacima udružili godine 1905. u Hrvatsku stranku u Dalmaciji. Iako je bio skrenuo u klerikalne i frankovačke vode, Ivo Prodan je, za razliku od većine pravih frankovaca, bio iskreni pravaš koji se odgajao na učenju Ante Starčevića, Eugena Kvaternika i don Mihovila Pavlinovića.²⁷

Slično Prodanu, opredjeljujući se za frankovce i kriveći domovinaše, govorili su i drugi sudionici Prve konferencije dalmatinskih "starčevićanaca" u Arbanasima. Tako Gjuro Ivan Marušić, jedan od mlađih arbanaških "starčevićanaca", smatra da na Konferenciji treba prihvatiti takve rezolucije koje će biti u potpunom skladu sa starim "starčevićanskim načelima one stranke koju je sam dr. A. Starčević za života ustrojio i nazvao Čista stranka prava". Za njega, osim navedene stranke, "Sve ostale stranke u Hrvatskoj jesu neprijateljice hrvatskog naroda, pa zvale se one obzoraška, narodnjačka, srbska, domovinaška, talijanska, magjaronaska itd."²⁸ Sudeći preoštro o političkim strankama, Marušić posebice oštro osuđuje domovinaše, kriveći isključivo njih za neslogu i raskol u pravaškim redovima. S njegovim nazorima, ali u nešto blažoj formi, složio se i Pavao Luči Relja. On misli da bi ipak trebalo razlikovati one domovinaše koji su neupućeni i zavedeni od onih koji to nisu i koji se svjesno bore protiv Starčevićeve Čiste stranke prava. Stoga Relja traži da se u rezoluciji posebice osude oni koji se aktivno bore protiv "čistih" pravaša, a da se izostave oni koji iz neznanja i neupućenosti ne pristaju uz prave starčevićance. U

²⁶ O tadašnjim Prodanovim političkim ambicijama i karakternim osobinama najbolje je pisao Frano S u p i l o u *Crvenoj Hrvatskoj* koje u polemičkoj raspravi dijelom prenosi i *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 14, str.1,2.

²⁷ M. G r o s s, *Povijest pravaške ideologije*, str. 330-333, 353-354; Ista, "Uloga šibenskog pravaštva...", st. 262; Rēne L o v r e n ċ i ć, *nav. dj.*, str. 217, 218.

²⁸ *Konferencija starčevićanaca ...*, str.5-7

svezi s tim on kaže: "Nego mi danas moramo osuditi samo one aktivne borce koji se kupe oko 'H.(rvatske) D.'(omovine), koji promišljeno zlo rade po svoj hrvatski narod - koji se izdavaju za privrženike Ante Starčevića, koji se proglašuju kao pravaši, a koji niti sjene pravaštva u sebi neimadu, nego samo rade kako bi zakrenuli vratom starčevićanskoj stranci i kako bi se podpuno stopili u obzoraše a preko ovih došli do korita."²⁹

Govoreći na Konferenciji dosta opširno o pravaškim frakcijama u Banskoj Hrvatskoj, don Mijo Ćurković trudi se da dokaže kako je prvenstveno Starčevićeva frakcija, odnosno Frankova Čista stranka prava, bila i ostala vjerna starima pravaškim načelima. Jedino ta stranka, po njegovu mišljenju, jest prava pravaška stranka, dok domovinaši više to i nisu jer su iznevjerili svoga vođu dr. Antu Starčevića, napustili stara pravaška načela i približili se obzorašima. Stoga on podržava i čvrsto stoji uz već poznatu rezoluciju predloženu od Mjesnog odbora Stranke prava u Zadru u kojoj se osuđuju domovinaši, a hvale i podržavaju "čisti" pravaši odnosno frankovci. Nastojeći odrediti gdje bi i uz koga trebala biti matica stare Stranke prava, Mijo Ćurković tvrdi da bi ona u Hrvatskoj trebala biti uz Josipa Franka, a u Dalmaciji uz Ivu Prodana. Nakon konstatacije da dalmatinsko pravaštvo u zadnje vrijeme "ako ne nazaduje, svakako ne napreduje", on podržava i predlaže na usvajanje poznatu rezoluciju zadarskog pravaškog Odbora, te poziva nazočne da se izjasne za "čiste" i priključe Čistoj stranci prava.³⁰

Njegov brat Šime Ćurković smatra da su dalmatinski "starčevićanci" dosad bili isuviše popustljivi prema svim svojim političkim protivnicima, a osobito prema domovinašima. Krivnja za to, po njegovu sudu, u tome je što se ne zna tko, zapravo, vodi pravaše u Dalmaciji. Da bi se taj problem riješio on predlaže za vođu svih pravaša u Dalmaciji Ivu Prodana, za vođu pravaša u zadarskom kotaru Pavu Zankija, a za vođu pravaša u gradu Zadru don Šimu Lukića. Tada bi se znalo, tvrdi Šime Ćurković, tko nas vodi i tko snosi odgovornost za vodstvo pa uspjeh ne bi izostao, a za još veći uspjeh predlaže da se osnuje jedan sasvim nezavisan pravaški list.³¹

Raspravljajući dalje na Konferenciji u Arbanadima o stranačkim odnosima u Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, don Šime Lukić, svećenik u Zemuniku, oštro osuđuje Srbe, autonomaše, narodnjake, obzoraše, domovinaše i njihove političke stranke, a

²⁹ Isto, str. 8, 9.

³⁰ Isto, str. 9-12.

³¹ Isto, str 17, 18.

jedino hvali frankovce i njihovu Čistu stranku prava. Govoreći posebice o Srbima u Herceg -Bosni, Banskoj Hrvatskoj, Istri i Dalmaciji, on na primjeru dalmatinskih Srba razotkriva samu bit srpske politike prema Hrvatskoj i hrvatskom narodu. Evo što Lukić, među ostalim, kaže o Srbima u Dalmaciji: "A kakvi su t. zv. Srbi u našoj Dalmaciji? Dostatno je kad se sietimo čibukara i toljagara u Kotoru prigodom ljetosnjeg izleta Dubrovačke naše braće. Onaki su vam Srbi duž ciele pokrajine. (...) Puške, kosori, toljage čibuci - to vam je orudje, kojim se ponose mnogi t. zv. Srbi dalmatinski u borbi proti 'braći' Hrvatima."³²

Don Roko Ušalj pak, za razliku od Lukića, za sve krivi Narodnu hrvatsku stranku, narodnjake i njihovu jugoslavensku ideju. Stoga pravaši, po njegovu sudu, ne bi trebali imati nikakvih "odnošaja sloge s narodnjacima, jer oni su krivi svemu zlu hrvatskog naroda". O drugim strankama Ušalj ne želi niti govoriti jer su sve one za njega samo "frakcije narodnjaka". Nakon preoštre kritike narodnjaka, osobito Jurja Biankinija i Josopa Virgila Perića, on predlaže da "starčevićanci" na Konferenciji odobre sveukupni dotadašnji politički rad don Ive Prodana i da ga proglase svojim vođom, a njegov list *Hrvatsku krunu* glavnim glasnikom Čiste stranke prava u Dalmaciji. Nešto dalje, odgovarajući na pitanje što sad rade dalmatinski "starčevićanci", Roko Ušalj odgovara: "Što smo mi danas, gospodo, učinili? poprimili smo zaključke take, koji nas čine jedno sa strankom prava utemeljenom po Dr. A. Starčeviću. Činimo ono, što je učinio, Dr. A. Starčević Folnegoviću i družini: odbacio ih i ustrojio se po sebi sa svojim vjernim u čistu stranku prava."³³

Na Konferenciji u Arbanasima, nakon opširne rasprave o odnosu dalmatinske Stranke prava prema drugim strankama, prihvaćena je posebna rezolucija u kojoj se osuđuju domovinaši, a odobrava, hvali i podržava rad frankovaca, odnosno Čiste stranke prava u Banskoj Hrvatskoj. Bila je to uglavnom ista ona rezolucija koju je već ranije predlagao Mjesni odbor Stranke prava u Zadru, ali ju dalmatinski pravaši na zadnjoj Skupštini u Splitu nisu prihvatili. Rezolucija je sastavljena iz dva djela i glasi:

"Obzirom na to što Domovinaši, i nakon zaključaka lanjske Spljetske Pravaške Skupštine, koja je pokidala njihovu srbofilsku struju, još kroz neke svoje vidjenije članove nastavljaju skoro jednakim radom; obzirom što tim postupkom i na dalje podržavaju narodu zazorni obzoraški elemenat; obzirom na okolnosti da pak tim načinom i Obzoraši i Domovinaši skupa doprinašaju k uzdržavanju i širenju

³² Isto, str. 18-21.

³³ Isto, str. 21-23, 42, 43.

pogubnoga nam 'Srbstva'; obzirom što je uslied toga Domovinaštvo najviše krivo ako se u našoj mladeži, narodnoj uzdanici nažalost sve to više širi politički indiferentizam i malodušje; - konferencija Starčevićanaca u Arbanasima izriče svoje živo negodovanje tim tako zvanim pravašima oko Hrvatske Domovine.

A videći s druge strane da pravaši kojima je dr. Ante Starčević namienio tešku dužnost i brigu, da nastavljaju njegov spasonosni rad i visoko drže čistu hrvatsku zastavu, nijesu se u svojoj inokupnosti još nikad po smrti Staroga svomu plemenitom zvanju iznevjerili; konferencija im za to izriče svoje odobrenje, i želi da i na dalje uztraju junački i bezobzirno na započetoj stazi."³⁴

Na kraju Konferencije dalmatinski "starčevićanci" su, na prijedlog predsjedavajućeg Pavla Zankija, izabrali Odbor od sedam članova koji je do daljnjeg trebao rukovoditi s dalmatinskim "čistim"pravašima, odnosno s Čistom strankom prava u Dalmaciji. U navedeni Odbor, koji se na svojoj prvoj sjednici nazvao Odborom rada, bili su izabrani: liječnik dr. Petar Baturić, don Ivo Bojanić, kanonik don Ante Liepopili, novinar don Ivo Prodan, počasni kanonik don Pavao Zanki, bivši učitelj Pavao Roca i trgovac pavao Luči Relja. Neposredni zadatak članova Odbora bio je da Prodanov list *Hrvatsku Krunu* pretvore u glasilo Čiste stranke prava u Dalmaciji i da se brinu o realizaciji usvojenih zaključaka, a osobito da, uz već postojeću stranačku organizaciju, nadopunjavaju, nadzore, popravljaju i vode sve poslove stranke dok se u njoj ne izvede "evolucija" i sprovede potpuna "organizacija u smislu čisto Starčevićanskih načela".³⁵ Na prvoj sjednici Odbora rada, koja je održana 15. prosinca godine 1898, za predsjednika bio je izabran dr. Petar Baturić, za dopredsjednika don Pavao Zanki, a za tajnika trgovac i posjednik pavao Luči Relja.³⁶

Prva konferencija "starčevićanaca" u Arbanasima, bez obzira što su na nju stizale brojene poruke i brzogavi podrške, naišla je na dosta negativan odjek u dalmatinskom stranačkom tisku, osobito pravaškom. Tako *Crvena Hrvatska*, glasilo dubrovačkih pravaša koje je uređivao i izdavao Frano Supilo, veoma oštro osuđuje zadarske "starčevićance", a za rascjep u dalmatinskoj Stranci prava najviše krivi Ivu Prodana i njegove sljedbenike.³⁷ Biankinijev *Narodni list* također oštro osuđuje rad i zaključke Konferencije, odbacuje prigovore upućene pravaškim

³⁴ Isto, str. 41.

³⁵ Isto, str. 42-44; *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 18, str. 4.

³⁶ *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br.33, str. 2.

³⁷ *Crvena Hrvatska (Prilog)*, god. VIII/1898, br. 42-43, str. 3, br. 45, str. 1. i br. 47, str. 1.

zastupnicima i na kraju pravilno zaključuje - kako zbog raskola Stranke prava u Banskoj Hrvatskoj nikako nije trebalo slabiti i "ciepati" Stranku prava u Dalmaciji.³⁸ Od značajnijih dalmatinskih pravaških glasila jedino je Prodanova *Hrvatska kruna*, što je i razumljivo, pisala pohvalno o radu i zaključcima spomenute Konferencije.³⁹

III.

Dakle, iako su dalmatinski pravaši prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava prethodno bili zauzeli neutralan stav, u dalmatinskoj Stranci prava pojavilo se više političkih struja koje su o tom problemu imale različita, pa i sasvim suprotna gledišta. Trumbićeva liberalna struja, koja je bila najutjecajnije i najbrojnija, izjasnila se za nemiješanje, njoj veoma bliska također liberalna Supilova struja bila je sklonija domovinašima, a Prodanova klerikalna struja od prvog dana rascjepa bila je za Josipa Franka i njegovu Čistu stranku prava.

Budući da Prodanova struja nije uspjela na godišnjoj Skupštini u Splitu za svoj stav pridobiti većinu dalmatinskih pravaša, prodanovci su odlučili sazvati posebnu Konferenciju na kojoj bi se još jednom raspravljalo o odnosima u vlastitoj stranci i stavu dalmatinskih pravaša prema raskolu u banovinskoj Stranci prava. Prva konferencija "starčevićanaca" u Dalmaciji, kako smo rekli, održana je 19. listopada godine 1898. u Arbanasima kod Zadra. Na njoj su Prodanovi sljedbenici, nakon što su osudili držanje većine dalmatinskih pravaša i za raskol u redovima banovinske Stranke prava okrivili domovinaše, sasvim otvoreno podržali frankovce i opredijelili se za njihovu Čistu stranku prava. Na taj način je, zapravo, i formalno započeo rascjep u dalmatinskoj Stranci prava, jer se Prodanova "starčevićanska" struja ubrzo sasvim odvojila i organizirala posebnu stranku. Tako su se poslije Prve konferencije dalmatinskih "starčevićanaca" pojavile krajem godine 1898. u Dalmaciji dvije pravaške organizacije: stara dalmatinska Stranka prava na čelu s Trumbićem i Biankinijem i novoformirana Čista stranka prava pod vodstvom don Ive Prodana.

³⁸ *Narodni list*, god. XXXVII/1898, br. 91, str. 1.

³⁹ O tome više vidi u *Hrvatskoj kruni*, god. VI/1898, od br. 17. do br. 35. i dalje.

*Marjan Diklić: THE FIRST CONFERENCE OF THE "STARČEVIĆANCI"
(FOLLOWERS OF STARČEVIĆ) IN DALMATIA*

S u m m a r y

In the first part of the article the author reports on the neutral attitude of the Dalmatian "pravaši" (followers of the Party of Right - Stranka prava) towards the disunion within the banovina's (banovina meaning the dominion of the ban (=governor), former para-federal units of the Kingdom of Yugoslavia before World War II) Party of Right, placing emphasis on Don Ivo Prodan and his "pravaši" group's dissatisfaction which soon lead to disunion in the ranks of the New party of Right in Dalmatia. In the second part of the article the first conference of the Dalmatian "Starčevićanci" held on October 19th 1898 in Arbanasi near Zadar is discussed, on which conference the Prodan's group seceded from the Dalmatian "pravaši" and organized the Pure Party of Right (Čista stranka prava). This party, contrary to most Dalmatian "pravaši" who advocated neutrality had abandoned the neutral position, condemned the "domovinaši" ("those of the Fatherland") and explicitly expressed it self in favor of Josip Frank and his Pure Party of Right in the Banovina of Croatia. So disunion occurred within the Dalmatian Party of Right as well, at the very time it was on the rise.

In the third part the autor concludes that two "pravaši" organizations had emerged in Dalmatia after the first conference of the Dalmatian "Starčevićanci" was held and the disunion within the Dalmatian "pravaši" occurred; one being the Old Dalmatian Parti of Right, lead by Trumbić, Biankini, and Supilo and the other the newly-established Pure Party of Right, lead by Ivo Prodan and dr. Petar Baturić.

